

Erhart, Adolf

Ke genezi slovesné flexe v jazycích indoevropských. Část druhá

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1955, vol. 4, iss. A3, pp. [11]-21

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100238>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ADOLF ERHART

KE GENESI SLOVESNÉ FLEXE V JAZYCÍCH INDOEVROPSKÝCH

Část druhá

V první části tohoto článku, jež vyšla v 3. čísle loňského ročníku Sborníku (s. 44—57), jsme načrtli základní rysy obecné teorie vzniku indoevropské slovesné flexe. Úkolem přítomného článku bude přinést některé doplňující poznámky. Předně zbývá dokázat, že i tvary, jimiž se první část nezabývala, jsou produktem stejných morfologických procesů, že odpovídají naší obecné teorii vzniku slovesné flexe. Tentokrát si všimneme pouze dvou slovesných tvarů, totiž optativu a sigmatického aoristu; hlavní pozornost však bude věnována konsonantickým základům osobních přípon (kterážto otázka nebyla v první části soustavněji řešena).

*

Indoevropský optativ se obecně počítá mezi tvary t. zv. praesentního systému. Původně však tomu bylo asi jinak: zdá se, že optativ představuje právě tak autonomní slovesnou formaci jako je aorist nebo perfektum. Existuje teorie, že optativ nebyl původně „způsob“, ale spíše zvláštní vid nebo čas, jakýsi druh futura označujícího vzdálenější budoucnost.¹ V hetitštině není po optativu ani stopy; z toho lze soudit, že optativ vznikl až v pozdějším stadiu vývoje indoevropského prájazyka, po oddělení hetitštiny (modální odstíny se snad původně vyjadřovaly zvláštními částicemi).² — Způsob tvoření optativů v Rgvědu ukazuje na původní autonomii těchto tvarů. V řadě případů se tu optativ ještě tvoří nezávisle na způsobu tvoření indikativu praesenta. Na př.:

opt. <i>aśy²ma</i>	k indikativu	<i>aśnoti</i>
<i>rāhyāṁ</i>		<i>rāhnōti</i>
<i>śakyāṁ</i>		<i>śaknōti</i>
<i>mṛḍhyāś</i>		<i>mardhati</i>
<i>sahyas</i>		<i>sahate</i>

Renou³ upozornil na řadu příkladů v staroindičtině, kde athematické sloveso tvoří optativ akt. thematicky, thematické sloveso optativ med. athematicky, na př. *aśema* k *aśnoti*, *uhīta* k *vahati* atp. K tomu se ještě vrátíme.

Podíváme-li se zevrubněji na stavbu optativních tvarů athematických kořených sloves (stind. 2. a 3. třída), shledáváme, že ty tvary jsou stavěny do všech podrobností stejně jako indikativ sloves se suffixy **nā*, **neu* (stí. 9. a 5. třída): opt. akt. *hanyāt* (< **g^hn. j. ēH-t*) | opt. med. *hanīta* (< **g^hn. j. ḥH-té*) ind. akt. *a-punāt* (< **pu. n. ēH-t*) | ind. med. *a-punīta* (< **pu. n. ḥH-té*)

Podle očekávání jsou v sg. akt. tvary 1. ablautové varianty, v mediu tvary 2. ablautové varianty.⁴ Plurál má v sanskrtu a v řečtině tvary analogické (*hanyāma* atd.), starobylý stav reprezentují ještě latinské tvary jako *simus* atp.⁵ — Element *jeH* se tedy chová stejně jako jiné kmenotvorné elementy (*neH*, *neu*), jde tu jen o zvláštní tvoření kmene, nikoli o zvláštní koncovky! Pak nás ne-

překvapí, tvoří-li se optativ nezávisle na indikativu praes.; naopak optativy, kde *je/i* je přidáno již k hotovému praesentnímu kmeni, budou podle toho druhotného původu. Skutečně, v Rgvědu je jen velmi málo takových případů. V seznamech védských slovesných tvarů u Macdonella⁶ a Delbrücka⁷ jsem našel jen tyto tvary: *sanuyām*, *sanuyāma* (k ind. *sanoti*), *prñiyāt* (k ind. *prñāti*), *činuyāma* (k ind. *činoti*), *śrñuyāma* (k ind. *śrñoti*), *vanuyāma* (k ind. *vanoti*), *prñčīta* (k ind. *prñakti*), *krñvīta* (k ind. *krñoti*).

Sekundárního původu mohou být i optativy thematických sloves tvořené pomocí slabiky **oi* (na tu podobu ukazuje především ř. *oi*). Vykládá se to jako thematický vokál *o* + *j(H)* (optativní znak).⁸ Tento výklad však nemusí být vždy správný. Jak jsme se již zmínili, vyskytuje se toto thematické tvoření optativu i u sloves s athematickým indikativem praes. Může tu jít o tvoření starobylé, primární: *o* v *oi* nemusí mít nic společného s thematickým vokálem; jde tu snad jen o jinou formu 1. ablautové varianty optativu:

$$\begin{aligned} hany^i t &< *g^h n. j. éH. t \\ r dhét &< *r dh. oi. H. t^9 \end{aligned}$$

Proč tu má plný vokál podobu *o*, nelze prozatím vysvětlit. — V pozdější době, kdy thematická konjugace stále více vytlačovala athematickou, byly tyto tvary vřaděny do praesentního systému thematické konjugace (kam svou vnější podobou dobře zapadaly). — Naopak najdeme athematický optativ medii k thematickému indikativu: *bhaksīta* k *bhaksati*, *whīta* k *vahati* atp.¹⁰ I to je zcela v pořádku: u starobylého tvaru 2. varianty byla možná jen jediná podoba (s' důrazem na osobní příponě): *x°x. j°H. té*.

Je pravděpodobné, že optativní (nebo snad futurální) kmen na *jeH* se původně tvořil jen od některých kořenů (podobně jako netvoří všechny kořeny kmen s *neH*, *neu* atp.). Je docela možné, že optativní (futurální) význam netkví od původu v přídavku *jeH*, ale že se rozšířil od několika slovesných kořenů, jež jej používaly, a jež původně samy implikovaly jakýsi „optativní“ význam. Často se pronáší domněnka, že suffix *jeH* je vlastně kořen slovesa „jíti“, a že tedy optativ je složený tvar na způsob latinských futur na *-bō* nebo germánských slabých praeterit.¹¹ To je však těžko dokazatelné.¹²

Celkem tedy vše nasvědčuje tomu, že optativ byl původně zcela autonomní, nezávislý na tvoření praesenta. Přitom však je tvoření kmene jediné skutečně starobylé charakteristikou optativních tvarů. V časování optativu nenacházíme nic mimořádného, nic, co by odporovalo naší obecné teorii o genesi slovesné flexe.

*

Totéž platí *mutatis mutandis* i o sigmatickém aoristu. U různých forem tohoto aoristu nenacházíme v zásadě nic, co by bylo od původu výhradním znakem těchto tvarů. Sigmatický aorist je vlastně praeteritum (tvar s t. zv. sekundárními koncovkami, resp. i s augmentem) slovesných kořenů rozšířených o přídavek *s*. Toto *s* není zdaleka vyhrazeno jen aoristu, ale najdeme je i v útvech praesentních, některých formách futura a j. (na to poukazoval zvláště A. Meillet).¹³ Formy tvořené od tohoto kořene rozšířeného o *s* odpovídají zcela našim ablautovým schématům. Najdeme tu tvary všech tří variant:

I. s-aorist akt. :	<i>atautsīt</i> , <i>aprāk</i>	<i>xéx.s-t</i>
II. s-aorist med. :	<i>atutta</i> , <i>aprakta</i>	<i>x°x.s-té</i>
III. sa-aorist :	<i>adikšat</i> , <i>adhukšat</i>	<i>x°x.s-ét</i>

Nápadné je tu pouze zdoužení kořenové samohlásky u 1. varianty (na to ukazuje nejen sanskrt, ale i latina a staroslověnština);¹⁴ vysvětlení činí potíže. — Proč některé formy s přídavkem *-s-* začaly fungovat jako aoristy, nelze s jistotou říci. Zdá se však, že původně se tyto formy tvořily jen od nevelkého počtu kořenů.¹⁵ Lze mít též za to, že rozvoj sigmatického aoristu spadá až do doby samostatného vývoje jednotlivých jazyků: pro to svědčí velké difference mezi jednotlivými jazyky (někde pak sigmatický aorist vůbec není, tak v jazycích baltských a germánských). — Tyto otázky však zde nemůžeme řešit; důležité je především to, že ani sigmatický aorist se nevymyká zákonitostem, které jsme stanovili pro vznik indoevropské slovesné flexe.

*

V první části našeho článku jsme došli m. j. k závěru, že základem indoevropských osobních přípon jsou jednoduché konsonantické elementy, kdežto samohlásky původně nebyly integrální součástí těchto přípon. Tyto konsonantické elementy jsou pouhými indexy slovesné osoby; ostatní slovesné kategorie byly původně vyjadřovány ablautovými variantami, přidanými částicemi atp.¹⁶ Je pozoruhodné, že těchto indexů je pro každou osobu několik; tím vyvstává celá řada otázek, jichž jsme se letmo dotkli na str. 52—53 první části. Pokusíme se nyní pokračovat v těchto úvahách a dojít k dalším závěrům o původu a vzájemném vztahu těchto indexů slovesné osoby.

Předně je třeba zdůraznit to, co bylo již oběrně vyloženo a zdůvodněno v našem prvním článku o slovesné flexi:¹⁷ přípony 1. a 2. osoby plurálu obsahují stejné elementy jako příslušné přípony singulární, jsou jen jejich obměnami. Proto se jimi již nebudeme zvlášť zabývat, t. j. pojednáme o nich vždy v souvislosti se singulárními příponami. Něco jiného je přípona 3. osoby plurálu s typickými elementy *nt*, *r*; k té se vrátíme až zcela na konci.

Jako index 1. osoby funguje nosovka *m* a laryngála *H*. Vedle *m* se objevuje někde také *v*, především v příponách duálních. V hetitštině má 1. osoba plurálu obyčejně příponu *-veni*, příponu *-meni* jen po samohlásce *u*. *v* se objevuje také v některých příponách singulárních: v toch. A *-wā*, *-we*¹⁸ a snad i v luvijské příponě *-vi*.¹⁹ To vše mluví proti teorii, že by *v* bylo původně jen v duálu. Směrodatními pro osvětlení otázky *m/v* se tedy jeví poměry nejstaršího indoevropského jazyka — hetitštiny.²⁰ Střídání *m/v* se ostatně objevuje i v některých nominálních útvarech: v suffixech *mer/ver*, *ment/vent* atp.²¹ Později budeme ještě mluvit o pravděpodobném pronominálním původu indexu *m*; také u zájmena 1. osoby se objevuje vedle *m* i *v*, a to ve formě plurální **vei-* (nikoli jen v duálu)! — Rozdělení indoiránské a baltoslovanské (*m* v plurálu a singuláru, *v* jen v duálu) se podle toho zdá být druhotným; souvisí snad s tím, že *v* funguje často jako znak duálu u jmen (suffix *-ou* atp.).²²

Druhý index 1. osoby *H* najdeme jen v tvarech singulárních. Funkční rozdíl mezi *m* a *H* nelze jednoznačně vystihnout. Jednou tu jde o protiklad praesens — perfektum (*mi : a*), po druhé aktivum — medium (*mi : ai*), po třetí protiklad praeteritum — praesens (*om : ō*). Pedersen²³ tvrdí, že *H* (řada *H*, *th*, *θ*) byly příponami t. zv. intransitivní konjugace (kdežto *m*, *s*, *t* byly příponami konjugace transitivní). To souvisí s dosti rozšířenou teorií, že indoevropské jazyky měly kdysi t. zv. ergativní stavbu věty (podobně jako baskičtina, některé jazyky kavkazské, indiánské atp.). Tato teorie však těžko obstojí.²⁴ — Dále: *H* se sice objevuje především v tvarech jako je medium a perfektum, ale na druhé straně je zcela nevysvětlitelné, proč je najdeme také v příponě 1. osoby sg. praesentis

activi thematických sloves (místo očekávaného *-mi*).²⁵ Nesmíme také zapomenout, že rozdíl mezi aktivem a mediem nebo mezi praesentem a perfektem spočíval na počátku především v ablautových poměrech!²⁶ — K tomuto problému se ostatně ještě vrátíme a pokusíme se najít samostatné řešení, odchylné od Pedersenovy teorie.

V příponách 2. osoby se objevuje především hláska *s*, avšak jen v příponách singulárních (v tocharštině je přípona *-s* — jinak záhadná — v 2. osobě plurálu indikativu i imperativu!²⁷). Znakem 2. osoby je dále také *t* nebo *th* (v plurálu i v singuláru). Otázka poměru *t—th* je neobyčejně komplikovaná a souvisí s celou otázkou indoevropských neznělých aspirát. Pro řešení našeho problému to však není otázka rozhodující, a proto ji snad můžeme pominout s odkazem na příslušnou literaturu.²⁸ Nejlépe ze všech teorií se zamlouvá výklad, že *th* je často jen jakousi variantou pouhého *t* (expresivní varianta?), což by platilo obzvláště o příponách 2. osoby.²⁹ Snad je *th* místo pouhého *t* v příponách 2. osoby proto, aby byly tyto přípony lépe odlišeny od přípon 3. osoby (kde je také *t*); tak Specht (pozn. 29). Zbývá otázka, proč v některých příponách 2. osoby zůstává *t*; jinak však ten výklad obstojí (a zapadne dobře do rámce naší teorie). — Zcela záhadným zůstává *dh* v stind. příponách *-dhve*, *-dhvam* (s nimiž snad souvisí het. *-tuma*). Tyto přípony se jaksi vymykají z rámce ostatních osobních přípon.³⁰

Konečně se v 2. osobě objevují i přípony, které neobsahují žádný konsonantický element. Sem náleží podle všeho přípony 2. osoby sg. v litevštině (*-i* < *-ei*) a v řečtině (*-eis* s druhotně přiláným *-s*).³¹ Ale patří sem také dosud záhadná přípona 2. osoby plurálu perf. akt. v sanskrtu *-a* (na př. *vidá* je náležitý tvar 2. ablautové varianty bez konsonantického osobního indexu).³² — Uvidíme hned, že existence takových přípon v 2. osobě je svrchovaně důležitá pro vysvětlení původu indexů 2. a 3. osoby.

I když shledáváme jistá omezení v užití některých indexů 2. osoby (na př. *s* jen v singuláru), přece jen nemůžeme stanovit nějaké výrazné funkční rozdíly mezi *s*, *t/th* a *θ*; nemůžeme ani najít nějakou souvislost s indexy 1. osoby (srov. tabulku a výklad na str. 52 první části).

V 3. osobě sg. najdeme především index *t*, dále pak formy bez konsonantického indexu (na př. 3. os. sg. perfekta na *-e*, het. 3. sg. ps. na *-i*, některé tocharské přípony atp.). Zdá se, že existují i přípony 3. osoby singuláru obsahující *s*; alespoň tocharština a snad i hetitština na to ukazují. Tocharština A má v 3. sg. ps. akt. příponu *-š*; toto *š* nemusí být tocharskou inovací (enklitické zájmeno **so*), ale může být zbytkem starobylé *s*-ové přípony v 3. osobě sg. Podobně i v hetitštině se objevuje v 3. osobě sg. praet. přípona *-s* (u sloves konjugace na *-hi*): *tas*, *tarnas*, *pais* atp. Tyto hetitské tvary vykládá Sturtevant jako zbytky *s*-ového aoristu.³³ Zmínili jsme se však v odstavci o sigmatickém aoristu, že přídavek *s* nenesl v sobě původně žádný aoristový (nebo praeteritální) význam; pak je nepochopitelné, proč by hetitština — nejstarobylější indoevropský jazyk — měla používat v 3. osobě praeterita tohoto „aoristového“ kmene. Situace je ovšem komplikována tím, že *s* se objevuje u příslušných sloves (ale ne vždy!) také před příponami 2. osoby *-ta*, *-teni*: na př. *memesta*, *memesten* proti 1. osobě *memahun*. Podobné koncovky najdeme však i v řečtině (přípony *-σθα*, *-σθε*) a v tocharštině (sekund. přípona 2. sg. act. *-sta* B, *-št* A). Myslím, že tyto případy jest chápati jako spojení obou indexů 2. osoby (*s* + *t/th*). Budeme-li je chápati tímto způsobem, můžeme připustit, že *s* v het. 3. osobách jako *tas*, *pais* atp. nemá co činit s aoristem, ale představuje zvláštní index 3. osoby.

Dříve než přistoupíme ke konečné analýse osobních indexů, bude nutno všim-

nouti si kategorie slovesné osoby s obecného hlediska. Obecnou theorii slovesné osoby podává velmi jasně a přesvědčivě v nedlouhém článku v BSL E. Benveniste.³⁴ Náš stručný výklad bude v hlavních rysech vycházet z této statě. — Obyčejně se uvádí, že kategorie slovesné osoby je nejtypičtější gramatickou kategorií slovesa. Neplatí to ovšem pro všechny jazyky; jsou jazyky, kde tato kategorie velmi ustupuje do pozadí, na př. japonština, korejština, některé jazyky kavkazské a j.³⁵ Nelze však říci, že existuje nějaký jazyk, který kategorií slovesné osoby vůbec nezná. To je nakonec přirozené. Mluvicí osoba musí zpravidla nějak vyjádřit vztah podmětu výroku k sobě samé; v některých situacích je to nevyhnutelně nutné. Tento vztah má trojí podobu: buď je podmět výroku totožný s mluvčí osobou (1. osoba), nebo je totožný s osobou oslovenou (2. osoba), nebo je mimo tyto dvě osoby (3. osoba). — Benveniste³⁶ upozornil na dvě korelace, které charakterisují náš systém slovesných osob a které se — jak uvidíme — odrážejí ve vnější podobě osobních forem slovesa. Předně je to korelace personaloty, která staví proti sobě na jedné straně 1. a 2. osobu, na druhé straně 3. osobu (ta je vlastně „non-personne“). Tvary 1. a 2. osoby implikují již v sobě svůj podmět, kdežto tvar 3. osoby zpravidla potřebuje další označení svého subjektu. Tvar 3. osoby se může vztahovat k libovolnému subjektu, subjekt tvarů 1. a 2. osoby je vymezen. 3. osoba je nejobecnější, zahrnuje vše, co je mimo „já“ a „ty“. — V souhlasu s tím je i forma 3. osoby v mnoha jazycích, kde v 3. osobě sg. se objevuje holý slovesný základ;³⁷ na př. maď. 1. *vár-ok*, 2. *vár-sz*, 3. *vár*; fin. 1. *puhu-n*, 2. *puhu-t*, 3. *puhuu*; algonquinsky 1. *ni-pimose*, 2. *ki-pimose*, 3. *pimose* atp. Proto i v indoevropských jazycích nacházíme tvary 3. osoby, které nemají konsonantických přípon, nemají vlastně osobní index (perf. přípona -e; het. -t atp.).

Vedle toho však lze mluvit také o korelaci subjektivoty, která staví první osobu na jedné straně proti druhé (a také proti třetí!)³⁸ osobě na straně druhé. Tedy „já“ a proti tomu vše, co je mimo mne — protiklad subjektivního a mimosubjektivního. Tato korelace pochopitelně sblízuje 2. a 3. osobu jako protipól 1. osoby; 2. osoba má v mnoha jazycích blízko ke 3. osobě, je také do značné míry obecná. Proto se klade 2. osoba často místo 3. osoby a naopak. Tak na př. se objeví tvar 2. osoby v neosobných rčeních (příslovicích atp.) jako „*dělej, co dělej, lidem se nezavděčíš*“ (způsob častý zvláště v ruštině). Naopak 3. osoba se může použít v oslovení: české „onkání“, italské a španělské zdvořilostní oslovení atd. Formálně se tato blízkost může projevit v podobné nebo shodné formě slovesných tvarů 2. a 3. osoby. Tak na př. v jazycích paleoasijských (v užším smyslu, t. j. v jazyce čukočském, korjačském a kamčadalském) má 2. a 3. osoba stejnou podobu (mají stejné suffixy, kdežto 1. osoba má jiný suffix a kromě toho ještě pronominální praefix).³⁹ V semito-hamitských jazycích má 2. osoba sg. m. stejný praefix jako 3. osoba sg. f.: *t(a)*.⁴⁰ — Také jazyky indoevropské mají — jak jsme viděli — pro 2. a 3. osobu stejné konsonantické osobní indexy (*θ*, *s*, *t*). Ale matení a splývání tvarů 2. a 3. osoby pozorujeme v indoevropských jazycích ještě v době historické: především v hetitštině (praeteritální přípony -*t*, -*ta*, -*s*);⁴¹ společný tvar pro 2. a 3. osobu sg. mají také jazyky severogermánské (koncovka -*r*, původně jen v 2. osobě).

Prostředky sloužící k označení slovesné osoby mohou být povahy analytické nebo syntetické. Některé moderní jazyky používají obou těchto prostředků současně (na př. něm. *ich gebe, du gibst* atd.). Syntetickým prostředkem k vyjádření slovesné osoby jsou buď praefixy (v jazycích sudanských a bantu, v basčičtině, ve většině jazyků indiánských), nebo suffixy (v jazycích indoevropských,

uralských, altajských, dravidských), anebo obojí současně (v jazycích semito-hamitských, v gruzínštině). — Osobní praefixy a suffixy souvisí nejčastěji s osobními zájmeny (někdy jsou totožné s t. zv. possessivními suffixy); na př. v jazycích uralských, altajských, dravidských, v baskičtině a j. — Mohou být však i jiného původu, nemusí souviset s osobními zájmeny, tak na př. v gruzínštině, semito-hamitských jazycích, v čukočtině, v indiánských jazycích dakota a otomi a j. Mohou to být od původu jakési ukazovací částice (1. osoba „zde“, 2. osoba „tuhle“, 3. osoba „tam“); takového původu jsou patrně semitské osobní předpony.⁴² Poučné jsou poměry v madarštině, kde osobní přípony jsou rozličného původu.⁴³ Kdežto přípony t. zv. objektivní konjugace odpovídají celkem possessivním suffixům (tedy jsou původu zájmenného), má t. zv. subjektivní konjugace přípony (alespoň v sg.), jež nemají se zájmeny nic společného (v 2. osobě *-sz*, původně znak inkohativ, v 1. osobě *-e/ok*, jehož původ je sporný).

O indoevropských osobních příponách se často pronáší domněnka, že i ony jsou pronominálního původu. Někteří jazykovědci to však zamítají — domnívám se, že právem.⁴⁴ Pronominálního původu může být podle mého názoru jedině index 1. osoby *m/v*, který patrně souvisí s tvary zájmena 1. osoby jako je lat. *me* atp.⁴⁵ (je pozoruhodné, že *m* se objevuje v osobních příponách i v zájmenných tvarech 1. osoby také v jazycích uralských a altajských). Ale i pro toto *m* by se dalo najít jiné vysvětlení — jak hned uvidíme.

Pro posouzení povahy indexů 2. a 3. osoby (*θ*, *s*, *t*) je velmi důležité to, že tyto elementy nacházíme paralelně vedle sebe také u útvarů nominálních. Především si vzpomeňme na přípony indoevropského nominativu sg.: jsou jednak nominativy bezsuffixové (většina feminin, některá maskulina a neutra), jednak mají *-s* (většina maskulin a část feminin) nebo také *-t* (některá neutra; původnost suffixu *-m* NA sg. ntr. je problematická vzhledem k stavu hetitskému a slovanskému).⁴⁶ Máme také celou řadu suffixů, v nichž se střídají *s* a *t* (a vedle nich případně ještě forma akonsonantická):⁴⁷ suffix participia praeteriti *to/so* (lat. *dictus*: *mānsus*); superlativní suffix *t-mo/s-mo* (a vedle toho i pouhé *mo*): lat. *optimus* — *maximus* — *summus*; souvisící s ním suffix ordinalií *t-mo/mo* (sti. *navama-*: *šatatama-*); suffix participia perfecti act. *vos/vot* (ř. *εἰδώς*, *εἰδότος*); suffix *to/slo* (lat. *prēlum* < **prem-slo-* *vehiculum* < **-tlo-*); suffixy *er/ter/ser*, které mají celkem tutéž funkci⁴⁸ atd. — Zdá se, že podkladem všech těchto alternací je střídání *θ/s/t* u ukazovacích zájmen: v řadě indoevropských jazyků vidíme proti Nsg. m. f. od kořene *so* ostatní pády od *to*. Starší stav lze ještě pozorovat v hetitštině, kde vedle samostatných demonstrativ *sas* a *tas* je ještě enklitické zájmeno *-as*. Sturtevant⁴⁹ vykládal *sas* a *tas* jako splynuliny základního zájmena **-os* s odkazovacími částicemi **so*, **to*. Indoevropský nominativ sg. m. demonstrativa **so* není pak od původu pádovou formou, ale pouhou ukazovací částicí s původním významem „tu“.⁵⁰ — *s* a *t* jsou tudíž deiktické elementy. Nacházíme-li v nominativu singuláru jednak formy bezsuffixové, jednak formy s příponami *s*, *t*, ukazuje to jasně na totožnost těchto nominativních elementů s elementy deiktickými.⁵¹ Suffixy obsahující *s*, *t* (a vedle toho mající formu bez těchto souhlásek) budou jaksi jen důraznějšími formami prostých suffixů *er*, *mo* atp. (neplatí to ovšem o všech suffixech obsahujících *s*, *t*). — Stejně to platí i o příponách 2. a 3. osoby, kde jsou vedle sebe formy akonsonantické a formy obsahující *s* nebo *t*. Šlo tu prostě o různé stupně mimosubjektivní deikse. Kdežto v 1. osobě (která je jednoznačná) byly typické elementy *m*, *H*, vystačilo se pro vyjádření 2. a 3. osoby (které byly původně charakterisovány spíše jen negativně: vše mimo 1. osobu) s holým slovesným základem, k němuž mohly přistoupit deiktické elementy *s*, *t*. Teprve

později, když se v myšlení zcela vyhranil rozdíl mezi 2. a 3. osobou, došlo i v jazyku k formální diferenciaci tvarů a přípon. Stopy původního stavu se však zachovaly až do historické doby (v hetitštině a j.).

Druhotná diferenciacie 2. a 3. osoby se obecně předpokládá pro řeckou thematickou konjugaci (-εις : -ει).⁵² Podobně také v maďarštině byly u t. zv. subjektivní konjugace 2. a 3. osoba diferenciovány až dodatečně.⁵³ Máme-li tedy doloženy takovéto případy diferenciacie 2. a 3. osoby téměř už v historické době, proč bychom ji nemohli předpokládat pro prehistorii jazyka?

Můžeme si položit otázku, zda i *m/v* v 1. osobě není od původu deiktický element. V hetitštině totiž snad existuje demonstrativní kmen **mo*.⁵⁴ U některých suffixů, jež mají podoby *s*, *t* nebo *θ*, najdeme též podoby *s m*, *v*. Tak vedle *er*, *ser*, *ter* je ještě *mer* a *ver*, ale již nic jiného! Podobně *en*, *sen*, *ten*, *men*, *ven* a j.⁵⁵ To by ukazovalo, že *m/v* stojí v jakési vnitřní souvislosti se *s*, *t*. — Pak by všechny indoevropské osobní indexy byly téhož charakteru jako emitské osobní praefixy, které jsou od původu ukazovacími částicemi.⁵⁶

Pravděpodobnějším než u *m* (u něhož přece jen budeme raději věřit v souvislost s osobním zájmenem) se jeví takovýto původ u indexu *H*. Z užití tohoto indexu totiž vyplývá, že je jistým způsobem důraznější než *m* (důraznější deikce 1. osoby). Najdeme jej v slovesných tvarech, kde je více zdůrazňován subjekt děje (perfektum, medium): *H* (*He*) místo *mé*; nebo také tam, kde je zdůrazněna přítomnost („teď“): *óH* místo *óm* + *i* (důrazové, praesentisující *i*). — Nemáme bohužel žádná ukazovací zájmena (nebo částice), která by bezpečně obsahovala toto hypotetické *H*;⁵⁷ tím se naše domněnka stává velmi nejistou. Přesto však se jeví přijatelnější než Pedersenova theorie o transitivní a intransitivní konjugaci.⁵⁸

Zmínili jsme se již o formální paralele tvarů 2. a 3. osoby a tvarů nominativních: jsou buď bez suffixů nebo mají *s/t*. To bude svědčit pro původní shodu výrazu nominálního a verbálního. Taková shoda (t. j. vlastně nominální původ sloves) se předpokládá obecně.⁵⁹ Pro nominální původ slovesných tvarů indoevropského prajazyka však svědčí ještě jiný důležitý moment. Nominálního původu jsou zcela bezpečně také tvary 3. osoby plurálu charakterisované příponami *nt* a *r*. Tyto přípony jsou totiž typickými suffixy kolektiv (-*nt*- v tocharštině a luvijštině, kde se z těchto kolektiv staly skutečné plurály, *r* v arménštině a keltštině).⁶⁰ Pak snadno pochopíme přítomnost těchto elementů právě (a jen) v tvaru plurálním. — Podle toho poměr indoevropské 3. osoby sg. (zvláště akonsonantických tvarů) a 3. osoby plurálu (se suffixy *nt* nebo *r*) odpovídá původně zcela poměru tvarů 3. osoby singuláru a plurálu v četných jazycích neindoevropských, kde v 3. osobě singuláru je holý kmen, k němuž se v 3. osobě plurálu prostě připojí normální plurální suffix jmen. Tak na př. poměr het. *tai* (3. os. sg.): *tanzi* (3. os. pl.) nebo luv. *muai* (3. sg.): *muanti* (3. pl.) odpovídá plně poměru luv. *kuiš* sg. tázacího zájmena): *kuinzi* (plurál). Zcela podobně v turečtině

sloveso 3. sg.	3. pl.	jmeno sg.	pl.
<i>idi</i>	: <i>idi-ler</i>	— <i>ev</i>	: <i>ev-ler</i> ,
nebo v jazyku algonquin			
<i>pimose</i>	: <i>pimose-k</i>	— <i>anišibe</i>	: <i>anišibe-k</i> ,
v jazyku nahuatl			
<i>nemi</i>	: <i>nemī</i>	— <i>tlaka-tl</i>	: <i>tlakā</i>
<i>kali</i>	: <i>kal-tin</i>	— <i>ta-tli</i>	: <i>ta-tin</i> atp.

Přijmeme-li takovýto ryze nominální původ 3. osob plurálu, musí se jevit litevský stav, kde tvar 3. osoby je stejný pro všechna čísla, jako velmi starobylý.

*

Závěrem lze shrnout naše dosavadní poznatky o původu indoevropské slovesné flexe asi takto:

1. Potvrzuje se všeobecně uznávaná theorie o nominálním původu slovesa.

2. Nejdříve se patrně vytvořily zvláštní formy pro 1. osobu, charakterisované pronominálními elementy *m/v* a deiktickým (?) elementem *H*. Pro 2. a 3. osobu byly původně společné tvary bezpříponové nebo opatřené deiktickými elementy *s, t*.

3. Později došlo k formální diferenciaci 2. a 3. osoby.

4. Významnou úlohu hrálo v prvopočátcích slovesné flexe ablautové střídání (o tom v 1. části tohoto článku stejně jako o přidávání *i* atd.).

5. Zvláštní tvary plurální si vytvořilo sloveso teprve dodatečně: pro 1. a 2. osobu pomocí ablautového střídání (variant), pro 3. osobu se užilo suffixů kolektivních jmen.

V souvislosti s tím zbývá řešit ještě celou řadu problémů (především hledat chronologickou posloupnost jednotlivých procesů); snad se k nim budeme moci vrátit na jiném místě.

POZNÁMKY

- ¹ Srov. E. A. Hahn, *Subjunctive and Optative* (New York 1953) 1, 70 n., 139. — ² *Ibid.* 54—6, 143. — ³ *Bulletin de la société de linguistique de Paris* 41 (1940). 5 n. — ⁴ Srov. I. část s. 49. — ⁵ Srov. na př. Hirt, *Indogermanische Grammatik* (Heidelberg 1928) IV. 287. — ⁶ *Vedic Grammar* (Strassburg 1900). — ⁷ *Das altindische Verbum* (Halle 1874). — ⁸ Srov. na př. Hirt, *Idg. Gram.* IV. 288. — ⁹ Asi v tom smyslu vykládá *oi* také Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes* (Paris 1934) 225⁷. — ¹⁰ Renou, *BSL* 41. 9. — ¹¹ Hirt, *Idg. Gr.* IV. 291; Hahn, *Subjunctive* 65, 93 a j. — ¹² *Sám tomu nevěřím.* — ¹³ *Mélanges de linguistique offerts à F. de Saussure* (Paris 1908) 81, *BSL* 34. 129 a j. O domnělých pozůstatcích *s*-ového aristu v hetitštině srov. Sturtevant, *Language* 8. 161. — ¹⁴ Thumb—Hirt, *Handbuch des Sanskrit* (Heidelberg 1930) 378. — ¹⁵ Meillet, *Mélanges de Saussure* 84. — ¹⁶ Srov. I. část s. 45, 54. — ¹⁷ *Ibid.* 47 n. — ¹⁸ Srov. Windekens, *Morphologie comparée du tocharien* (Louvain 1944) 298, 308. — ¹⁹ *Ibid.* 299; Sturtevant, *A Comparative Grammar of the Hittite Language* (Philadelphia 1933) 32. — ²⁰ *Ibid.* 253; Windekens, *Morph. tokh.* 299; Milewski, *L'indohittite et l'indoeuropéen* (Kraków 1936) 53. Proti tomu Pedersen, *Hittitisch und die anderen indoeuropäischen Sprachen* (Köbenhavn 1938) 89. — ²¹ Mitewski 53. — ²² Často se upozorňuje také na to, že všechny sudé číslovky obsahují *v*. Srov. na př. Cuny, *Invitation à l'étude comparative...* (Bordeaux 1946) 258. — ²³ Pedersen, *Hittitisch* 84 a j. — ²⁴ Srov. též poznámku 51. — ²⁵ O problematice přípon 1. osoby *-ō, -mi* psal naposled J. Knobloch (*Lingua* III. 407 n.), který tvrdí, že thematický vokál byl ukazatelem podmětu; *oH* bylo podle K. příponou „objektivní“ konjugace, kdežto *mi* bylo na místě jen v stavových a intrasitivních sloves. S Knoblochovými vývody však nelze souhlasit. Srov. pozn. 51. — ²⁶ Srov. I. část s. 44, 50. — ²⁷ Windekens, *Morph. tokh.* 312. — ²⁸ Zubaty, *KZ* 31. 1n; Hirt, *Idg. Gr.* I. 241; Kuryłowicz, *Études indoeuropéennes* (Kraków 1935) 46 n.; Frisk, *Suffixales th* im Indogermanischen, *Göteborgs Högskolas Årsskrift* 1936. II. — ²⁹ Meillet, *Symbolae Rozwadowski I* (Kraków 1927). 105—8; Specht, *Ursprung der idg. Deklination* (Göttingen 1944) 251, 258; Juret, *AO* 17 (1949). 346. Proti tomu Frisk, *Suffixales th* 39, 43. — ³⁰ Srov. I. část 48. Srov. též Benveniste, *Origines de la formation des noms en indoeuropéen* (Paris 1935) 197. *dh* patrně není osobní index, ale přidaná částice (podobně jako *-i*), jež měla odlišit plurál med. od sg. med. a plur. act. (*dh* je také v příponě 1. osoby plur. med. ř. *-μεθα, sti. -mahī* atp.). — ³¹ Meillet, *Introd.* 288; Pedersen, *Hitt.* 94. — ³² Srov. I. část 52. — ³³ Sturtevant, *Compar. Grammar* 258; *Language* 8. 161. Poněkud jinak Pedersen, *Hittitisch* 93 n. — ³⁴ *BSL* 43 (1946). 1 n. Nepřístupnou mi, bohužel, zůstala kniha Forchheimer, *The Category of Person in Language* (Berlin 1953). — ³⁵ *BSL* 43 s. XXIV a 2 n. Pro japonštinu srov. na př. Lange-Noss, *A Textbook of Colloquial Japanese* (Tokyo 1917) 141. — ³⁶ *BSL* 43. 8, 9, 12. — ³⁷ *Ibid.* 4 n. — ³⁸ Benveniste mluví jen o protikladu 1. a 2. osoby. — ³⁹ W. Bogoras v *Handbook of American Indian Languages, Part 2* (Washington 1922) s. 735—736, 738—740. — ⁴⁰ Brockelmann, *Kurzgefaßte vergl. Grammatik der semit. Sprachen* (Berlin 1908) 268. Pro hamitské jazyky srov. na př. F. Müller, *Grundriß der Sprachwissenschaft* III. 2. 224 n. — ⁴¹ Pedersen, *Hitt.* 92 n.; srov. též pozn. 33. — ⁴² Tak prý je vykládá A. Ungnad v knize *Das Wesen des Ursemitischen*, Leipzig 1925 (knihu mi zůstala nepřístupnou, čerpá z ní však M. Bič, Palestina od pravěku

ke křesťanství III. s. 13—14, odkud také znám tento výklad). — ⁴³ Moje informace o maďarském slovese pocházejí ze statě A. Sauvageota v Conférences de l'Institut de linguistique de Paris V (1937). 5 n. — ⁴⁴ Srov. Brugmann, Grundriß II. 3. 592. — ⁴⁵ Tu se zase nabízí srovnání s jazyky paleoasijskými, kde pouze tvar I. osoby je charakterisován pronominálním praefixem; viz pozn. 39. — ⁴⁶ Srov. Milewski, Indohittite 23 (s odkazy na další literaturu). — ⁴⁷ O alternaci *s/t* v suffixech i kořenech psal m. j. Otrębski, Z badań nad infirem nosowym (Kraków 1929). 67—68 a Indogermanische Forschungen (Wilno 1939) 123 n. — ⁴⁸ Benveniste, Origines 100 n. — ⁴⁹ Language 15. 12. Srov. též Lg. 28. 177. Proti tomu Pedersen, Tocharisch 4. — ⁵⁰ Sturtevant, Language 28. 178; Specht, Ursprung 361; Hirt, Idg. Gr. III. 13. — ⁵¹ Srov. Specht, Ursprung 354, 357—358 a j.; Hirt, Idg. Gr. III. 39. Někteří jazykovedci se však domnívají, že skutečnými nominativy jsou jen tvary bezsuffixové, kdežto tvary s *-s* představují vlastně „casus activus“ (ergativ). Tak na př. Uhlenbeck IF 12. 170 n.; Pedersen KZ 40. 152 n.; Kuryłowicz, Études 162 n.; Vaillant BSL 37. 93 n. a j. Tomu však lze těžko uvěřit; srov. též pozn. 23—25. Tato teorie, která má stále dost stoupenců, inspirovala patrně i N. J. Marra při vytváření jeho pověstné theorie o stadiálním vývoji jazyků (Uhlenbeckova stat vyšla již r. 1901). — ⁵² Srov. na př. Pedersen, Hit. 94; Hirt, Handbuch der griechischen Laut- und Formenlehre (Heidelberg 1912) 486. — ⁵³ Srov. pozn. 43. — ⁵⁴ Pedersen, Hit. 71. — ⁵⁵ Benveniste, Origines 100—120. — ⁵⁶ Srov. pozn. 42. — ⁵⁷ Naskytá se možnost spojit tuto laryngálu s elementy *k/g/gh*, jež slouží často k deikci I. osoby (srov. Baader, Die identifizierende Funktion der ich-Deixis im Indoeuropäischen, Heidelberg 1929, 9 n.). Hetitské *h* se totiž v určitých případech dá vysvětlit v indoevropské veláry nebo palatály (srov. na př. Hammerich, Laryngeal before Sonant 54 n.); tudíž existuje jakási spojitost mezi velárami a laryngálami. O té věci by se dalo ještě uvažovat. Hlásk *k* se objevuje v příponě I. osoby také v jazycích ugrofinských; srov. Rosenkranz AO XVIII. 441 (het. *-hi* se srovnává s maď. *-ok*) a článek A. Lamprechta v tomto čísle Sborníku. — ⁵⁸ Srov. pozn. 23. — ⁵⁹ Srov. na př. Baudiš, Řeč (Bratislava 1926) 123 n.; Wundt, Völkerpsychologie II. 2. (Leipzig 1922) 140 n. a j. — ⁶⁰ Srov. Benveniste, Origines 127—128. K luvijským srov. nyní Otten, Zur grammatikalischen und lexikalischen Bestimmung des Luvischen (Berlin 1953) 120 a j. O kolektivním suffixu *-r* Pedersen KZ 39. 477.

К ВОПРОСУ О ПРОИСХОЖДЕНИИ ГЛАГОЛЬНОГО СПРЯЖЕНИЯ В ИНДОЕВРОПЕЙСКИХ ЯЗЫКАХ

Часть 2-ая

В первой части предлагаемой статьи (напечатанной в языковедческом номере Сборника за прошедший год) отмечались основные черты общей теории возникновения индоевропейского глагольного спряжения (подчеркивалась, в частности, роль чередования при возникновении спряжения). — Во второй части указывается, прежде всего, что также оптатив и сигматический аорист (не рассматривавшиеся в первой части) являются результатом одинаковых морфологических процессов. — О сигмат. аористе известно, что он первоначально не характеризовался никаким специфическим признаком: добавочное *s* встречается также в других формах, суффиксы и чередование (аблаут) совершенно те же, что и в формах настоящего времени. — Индоевроп. оптатив не входит, повидимому, первоначально в систему настоящего времени, а представляет автономную глагольную форму, образуемую независимо от изъявительного наклонения наст. времени. Способ образования и спряжение оптатива полностью соответствует образованию некоторых основ настоящ. времени (на *-nā-*, *-neu-* и т. п.). Т. н. тематический оптатив не имеет с тематическим спряжением, по всей вероятности, ничего общего, а является лишь особым вариантом примарного „атематического“ оптатива.

Главное внимание уделяется „личным показателям“ (индексам), т. е. консонантическим основам личных суффиксов. — Для 1-го лица это *m/v* (первоначально совсем равноценные) и гортанный *h*. *m/v* стоит, повидимому, в связи с местоимением 1-го лица, в то время как удовлетворяющее объяснение согласного *h* является затруднительным (дейктический элемент „здесь“?). Во втором лице бывает *s*, *t/θ* а также формы без консонантического элемента (лит. *-i*, греч. *-ei-* и др.). Подобным образом в 3-ем лице имеется или *t*, или *s*, или же может быть *s* (в хетитском, тохарском). Следовательно 2-е и 3-е лицо имеют одинаковые личные индексы. Это можно хорошо объяснить, если принять во внимание, что существует корреляция субъективности, согласно которой 1-е лицо противопоставляется 2-му и 3-му

лицам. Корреляция эта и отражается в некоторых неиндоевропейских языках (напр. в чукотском), а также в индоевропейских (в хетитском, древнеордакском). — Таким образом, в индоевроп. языках характеризовалось прежде всего 1-ое лицо (выразительными элементами $m/v/H$ в противоположность 2-му и 3-му лицу (без консонантического индекса, или с индексами s, t); 2-е и 3-е лица дифференцировались в формальном отношении лишь в последствии. — Что тут встречается рядом элементы s, t или θ — в этом нет ничего чрезвычайного. Совершенно аналогично положение в индоевропейском им. п. ед. ч. (он или бессуффиксальный, или же имеет $-s$, или $-t$) и у некоторых словообразовательных суффиксов; так, мы находим рядом: *er/ser/ter, so/to, *mo/s*mo* (в првосходной степени) и т. д. То же чередование можно заметить у указательных слов: *so/to*, рядом с хетит. (энклитическим) *-as. s/t*, значит, — элементы дейктические. Если во 2-ом и 3-ем лицах ряд встречается формы аконсонантические и формы с этими звуками, то речь идет здесь лишь о разных ступенях указания (дейсии) за пределами субъекта.

Формы 1-го и 2-го лица мн. ч., по происхождению, являются только видоизменениями соответственных форм единственного числа (об этом см. в 1-ой части). Формы же 3-го лица мн. ч. с индексами nt и r представляют, собственно, множественные числа — собирательные к аконсонантическим формам 3-го лица ед. числа. Суффиксы nt и r образуют, как известно, собирательные существительные (в тохарском и лувийском, в армянском и кельтском). Подобным образом 3-е лицо мн. числа образуется во многих неиндоевропейских языках от 3-его лица ед. числа только посредством прибавления суффикса мн. числа имен (на пр. в турец. *seviyor — seviyorlar*). Итак, формы 2-го и 3-го лица ед. числа и, в особенности, 3-го лица мн. ч. служат в общем ярким свидетельством номинального происхождения индоевропейского глагола.

ZUR GENESIS DER INDOEUROPÄISCHEN VERBALFLEXION

Zweiter Teil

In dem ersten Teil der vorliegenden Abhandlung (die in der sprachwissenschaftlichen Nummer des letzten Jahrgangs erschien) wurden die Grundzüge einer allgemeinen Entstehungstheorie der indoeuropäischen Verbalflexion entworfen (es wurde vor allem die Aufgabe des Ablautwechsels in diesem Entstehungsprozeß unterstrichen). — Der zweite Teil sucht zuerst nachzuweisen, daß auch der *ie. Optativ* und der *s-Aorist* (diese Formen blieben im ersten Teil unbehandelt) als Produkt derselben morphologischen Prozesse zu betrachten sind. — Von dem *s-Aorist* ist bekannt, daß er ursprünglich durch kein spezifisches Merkmal charakterisiert wurde: den *s-Zusatz* findet man vielfach auch in anderen Formen, die Endungen und die Ablautverhältnisse sind genau dieselben wie in den Präsensformen. — Der *ie. Optativ* gehört seiner Herkunft nach wohl nicht zum Präsenssystem, sondern stellt eine autonome Verbalform vor, die unabhängig vom Indikativ gebildet wurde. — Die Bildungsart und die Flexion des *Optativs* entspricht völlig der Bildung bestimmter Präsensstämme (auf *-nā-*, *-neu-* u dgl.). Der sogen. *thematische Optativ* hat — allem Anschein nach — mit der *thematischen Konjugation* nichts gemeinsames; er scheint nur eine besondere Variante des primären „*athematischen*“ *Optativs* zu sein.

Der größte Teil der Abhandlung wird aber den „*Personalindizes*“, d. h. den konsonantischen Grundelementen der Personalendungen gewidmet. — Für die erste Person fungiert m/v (beide ursprünglich ganz gleichwertig) und die *Laryngale H. m/v* hängt wahrscheinlich mit dem Personalpronomen der 1. Person zusammen, dagegen die Deutung des *H* macht bedeutende Schwierigkeiten (ein deiktisches Element „hier“?). In der zweiten Person findet man $s, t/\theta$ oder aber auch Suffixe ohne irgendein konsonantisches Element (lit. *-s*, gr. *-εις*). Ähnlich auch in der dritten Person findet sich ein t oder θ und daneben wohl auch ein s (im Tocharischen und Hethitischen) vor. Demgemäß hat die zweite und die dritte Person dieselben Personalindizes. Das läßt sich leicht erklären; es gibt nämlich eine Subjektivitätskorrelation, welche die 1. Person der zweiten und der dritten gegenüberstellt. Diese Korrelation spiegelt sich manchmal in einer formalen Übereinstimmung der Verbalformen der 2. und der 3. Person. Solche Erscheinung läßt sich in einzelnen nichtindoeuropäischen (z. B. in paläoasiatischen) oder auch indoeuropäischen Sprachen beobachten. — Vor allem wurde also in der *ie. Ursprache* die erste Person (durch auffallende Elemente $m/v, H$) der zweiten und der dritten Person (ohne irgendein Index, oder mit deiktischem s, t) gegenüber charakterisiert; eine formale Differenzierung der zweiten und der dritten Person erfolgt erst nachträglich. — Daß man ein s , ein t und auch θ

nebeneinander findet, ist nichts außerordentliches. Ganz analogisch erscheinen die Verhältnisse im ie. Nominativ sg. (dieser ist entweder suffixlos, oder er hat ein *-s* bzw. *-t*) und bei gewissen Wortbildungssuffixen; so z. B. findet man nebeneinander *er/ser/ter*, *so/to*, *omo/otomo/somo* (im Superlativ) usw. Dieselbe Alternation läßt sich bei den Demonstrativen beobachten: *so/to* und daneben het. (enklitisches) *-as*. *s/t* sind demgemäß deiktische Elemente. Wenn in der zweiten und der dritten Person die akonsonantischen und die *s*- und *t*-haltigen Suffixe nebeneinander dastehen, hat man wohl dem Ursprung nach nur mit verschiedenen Stufen der außersubjektiven Deixis zu tun.

Die Pluralformen der ersten und der zweiten Person stellen seiner Herkunft nach nur Varianten der betreffenden Singularformen (darüber ausführlich im ersten Teil). Die Formen der 3. Person plur., welche immer ein *nt* oder ein *r* enthalten, sind aber ursprüngliche Kollektivplurale zu den akonsonantischen Formen der 3. Person sg. Solche *nt*- und *r*-Suffixe bilden bekanntlich Kollektivsubstantiva (*nt* im Tocharischen und Luwischen, *r* im Armenischen und Keltischen). Ganz ähnlich wird in einer großen Menge von nichtindoeuropäischen Sprachen die 3. Person plur. von der 3. Person sg. durch bloße Anfügung des gewöhnlichen nominalen Pluralsuffixes gebildet (z. B. türk. *idi* — *idiler*). Im ganzen bezeugen also die Formen der zweiten und der dritten Person sg. und besonders der dritten Person plur. klar eine nominale Herkunft des indoeuropäischen Zeitworts.